

УДК 343.221

Т. М. Приходько,

канд. юрид. наук, доцент, професор
кафедри кримінального права Націо-
нальної академії внутрішніх справ

ВІДОБРАЖЕННЯ СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ У ПАМ'ЯТКАХ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ X–XVII СТОЛІТЬ

Статтю присвячено аналізу окремих пам'яток Давньоруської держави X–XVII століть щодо положень про суб'єкт злочину. З цією метою досліджено тексти «Руської Правди», Новгородської (1471 р.) і Псковської (1397–1467 роки) судних грамот, Судебників 1497, 1550 і 1589 років, Соборного Уложеньня 1649 р. Визначено, що ці джерела не містили поняття суб'єкта злочину та його ознак. З аналізу цих пам'яток вітчизняного права зроблено висновок, що суб'єктом злочинного діяння була тільки фізична особа – людина.

Ключові слова: суб'єкт злочину, пам'ятки історії кримінального права, кримінальна відповідальність, фізична особа, спеціальний суб'єкт злочину.

Найбільш глибоко і змістовно зрозуміти будь-яке явище, подію, зміни, що відбуваються в суспільному та державному ладі, а тим більше у праві, можливо, лише за допомогою вивчення генезису їх походження, виникнення й розвитку. На думку О. Ф. Кістяківського, тільки історія може дати пояснення причин як сучасного стану кримінального закону, так і його стану в попередні періоди¹.

П. Л. Фріс справедливо відмітив, що в юридичній літературі відсутні спеціальні дослідження історії вітчизняної (української) кримінально-правової політики, а отже й історії вітчизняного кримінального законодавства, тому науковцям дуже часто доводиться звертатися до джерел російського походження². Окрім того, аналізуючи окремі питання історії кримінального права України, слід пам'ятати, що на окремих її територіях діяли кримінальні закони багатьох держав – Росії, Польщі, Австро-Угорщини, Чехословаччини, Румунії.

---

¹ Кістяковский А. Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Часть общая / А. Ф. Кістяковский. – К. : изд. Ф. А. Иогансона, 1882. – С. 10.

² Фріс П. Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атіка, 2005. – С. 65.

У цій статті буде розглянуто саме розвиток кримінально-правової думки в Давньоруській державі X–XVII ст. щодо суб'єкта злочину.

Перші письмові пам'ятки вітчизняного права, що збереглися, належать до X ст. У цей час на Русі діяла система норм усного звичаєвого права. Частина цих норм, у тому числі й кримінальних, не була зафіксована в збірниках права і літописах, які дійшли до нас.

Найбільшою пам'яткою в історії вітчизняного права початку феодалізму є «Руська Правда»³, до якої увійшла значна частина усного звичаєвого права. Початковий список «Руської Правди» утворився, очевидно, в кінці X ст. Більш пізні створювалися з тими чи іншими змінами в XII–XIII століттях, а можливо навіть у першій половині XIV ст. Нині відомо близько 100 списків «Руської Правди». Усі списки «Руської Правди» залежно від їх змісту прийнято ділити на 3 редакції: Коротка, Просторова і Скорочена.

Відбиваючи феодальні відносини, що склалися на Русі, «Руська Правда» встановлювала основні принципи феодального права, права-привілеї, зокрема, і в галузі кримінального права. Селяни-кріпаки були менш захищеними, ніж вільні або феодала, те саме стосувалося і майна зазначених осіб. Особа і майно холопа або раба не захищалися, холоп за «Руською Правдою» не визнавався суб'єктом злочину і суб'єктом кримінального права взагалі. Він був власністю панів, які й несли матеріальну відповідальність за їх неправомірні вчинки, що, однак, не виключало застосування до раба заходів фізичного впливу⁴.

У «Руській Правді» ще не розрізнялися кримінальні та цивільні правопорушення. Злочин називався «образою», під якою розуміли спричинення матеріальної, фізичної або моральної шкоди. Передбачалася відповідальність за вбивство, тілесні ушкодження, образи, крадіжку та інші злочини. Основ-

---

³ Памятники русского права / [С. В. Юшков, А. А. Зимин ; отв. ред. В. Ю. Софронов]. – М. : Госюриздат, 1952. – Вып. 1. – С. 27–32.

⁴ Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / В. И. Жуковский ; Ставроп. гос. ун-т. – Ставрополь, 2002. – С. 13.

ними заходами покарання були кровна помста, потік і розграбування, викупи, частина яких надходила князю (віра, продаж), частина – потерпілому (головничество, урок).

Значний вплив на формування кримінального законодавства цього періоду мали Новгородська (1471 р.) і Псковська (1397–1467 роки) судні грамоти⁵, згідно з якими злочином вважалося не тільки завдання матеріальної, фізичної або моральної шкоди окремим особам, а й заподіяння шкоди державі та її органам. Більш розвиненою стала система майнових злочинів і система покарань за їх вчинення⁶.

В умовах створення Російської держави в XV–XVI століттях кримінальне законодавство стає регулятором широкої сфери соціальних та міжособистісних відносин. Зміни, що відбувалися в соціально-економічній обстановці, суттєво позначилися на кримінальному законодавстві, що набуло відображення в першу чергу в складених в Московській Русі судебниках Івана Васильовича 1497 р., який містив 68 статей⁷, судебнику Івана IV 1550 р., що містив 100 статей⁸. Як і в судних грамотах, у судебниках розглядалися в основному питання процесу, але одночасно в них визначалися окремі злочини і встановлювалися покарання за них. У XVI ст. для вирішення кримінальних справ велике значення мала «Статутна книга розбійного наказу»⁹, яка була особливим кримінальним уложенням, створеним Іваном IV приблизно в 1555 р. У 1617 р. цей документ було перероблено з доповненням його указами царя Федора Івановича, Бориса Годунова, а також із включенням до нього Литовського статуту.

---

⁵ Текст грамот див.: Исаев М. М. Уголовное право Новгорода и Пскова XIII–XV веков / М. М. Исаев // Сб. трудов научной сессии ВИЮП 1–6 июля 1946 г. – М. : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. – С. 143–198.

⁶ Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – С. 14.

⁷ Текст Судебника див.: Памятники русского права / [С. В. Юшков, А. А. Зимин ; отв. ред. В. Ю. Софронов]. – М. : Госюриздат, 1955. – Вып. 3. – С. 57–98.

⁸ Текст Судебника див.: Памятники русского права / [С. В. Юшков, А. А. Зимин ; отв. ред. В. Ю. Софронов]. – М. : Госюриздат, 1956. – Вып. 4. – С. 87–174.

⁹ Текст «Статутної книги розбійного наказу» див.: Памятники русского права / [А. А. Зимин, С. М. Каштанов, А. И. Копанев, А. Г. Поляк]. – М. : Госюриздат, 1959. – Вып. 5. – С. 134–196.

Потреба законодавчого закріплення нової форми державного ладу, з одного боку, та більш точного визначення юридичних відносин, – з іншого, зумовили необхідність у створенні кодексу. І таким законодавчим актом стало Соборне Уложення 1649 р.¹⁰ Воно увібрало різноманітні джерела: постанови судейників великокнязівського і царського, статутні книги наказів, особливо розбійного, і боярські вироки, а також іноземне греко-римське право. У передмові до уложення зазначається: «Которые статьи написаны в правилах св. апостол и св. отец и в градских законах греческих царей, а пристойны те статьи к государственным и к земским делам, и те бы статьи выписать, и чтобы прежних великих государей царей и великих князей российских и отца его государевы указы и боярские приговоры на всякие государственные и земские дела собрать и со старыми судебниками справить. А на которые статьи в прошлых годах прежних государей указу не положено и боярских приговоров не было, и те бы статьи по тому же написать и изложить по его государеву указу общим советом». Крім названих у передмові джерел, значно вплинуло на уложення ще одне джерело, а саме Литовський статут (третьої редакції 1588 р.), який особливо позначився на главах, що стосувалися права державного і кримінального. Так, глава XXII «За какие вины кому чинити смертную казнь и за какие вины не казнити» майже цілком взята зі статуту, однак це запозичення набуло значних змін, особливо в каральній частині¹¹.

Уложення містило в собі постанови з усіх галузей права: його статті належали до законів державних, фінансових, поліцейських, цивільних судочинних. Кримінальні закони були зосереджені в основному в главах I, II, X, XXI і XXII, але зустрічалися вони окремо і в інших главах. Як справедливо вказував видатний російський правознавець Н. С. Таганцев: «Уложение было величайшим творением XVII в. Оно сочетало труды дьяков и чинов земских,

---

¹⁰ Памятники русского права / [И. Д. Мартысевич, О. И. Чистяков, Е. Г. Баскакова, С. И. Штамм]. – М. : Госюриздат, 1957. – Вып. 6. – 512 с.

¹¹ Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции в 2-х т. / Н. С. Таганцев ; [сост. и отв. ред. Н. И. Загородников]. – М. : Наука, 1994. – Т. 1. Часть общая. – 1994. – С. 99.

объединяло разнохарактерные и разновековые источники и сделало из них, как сделал XVI век из лишенных видимой симметрии и гармонии куполов Василия Блаженного, достойный удивления памятник русского зодчества»¹².

Аналізуючи в історичних письмових джерелах вітчизняного права епохи раннього феодалізму норми, які в сучасному розумінні характеризують суб'єкт злочину, можна зробити такі висновки.

У період «Руської Правди», як свого часу зазначав О. Чебишев-Дмитрієв, дія вважалася злочинною через те, що мала в собі дійсне або безпосереднє зло. Тому в понятті злочинної дії не було нічого формального, відстороненого й умовного¹³. Слід зауважити, що злочинне діяння за нормами пам'ятки завжди вчинялося конкретною особою, але про особу як про суб'єкт злочину нічого не зазначалося. Мабуть, це можна пояснити як нечіткістю розуміння самого злочинного діяння, так і відсутністю розмежування між кримінальними та цивільно-правовими нормами. Отже, вести мову про правопорушника як про суб'єкта злочину має сенс лише у випадках, коли до нього, виходячи із самого діяння, застосовано більш суворе покарання¹⁴.

За образним висловом В. В. Єсіпова, «Руська Правда» є ніби відлунням стародавніх загальнослов'янських основ. Однак при розробленій постановці питання про помсту за злочин і заподіяну шкоду у слов'ян було відсутнє визначення злочинного діяння у зв'язку з тим, що кримінальне право того часу в основному зосереджувалося на інституті кровної помсти¹⁵.

Таким чином, як ми вже відзначали, із тексту «Руської Правди» важко виявити положення, що стосуються особи, яка вчинила злочинне діяння, тобто її віку, осудності і що таке правопорушення може вчинити тільки людина, хоча це впливало зі змісту самого закону. Злочинна ж дія розцінювалася як

---

¹² Таганцев Н. С. Русское уголовное право : лекции в 2-х т. – С. 103.

¹³ Чебышев-Дмитриев А. О преступном действии по русскому допетровскому праву / А. Чебышев-Дмитриев. – Казань : Тип. Имп. ун-та, 1862. – С. 173.

¹⁴ Павлов В. Г. Субъект преступления / В. Г. Павлов. – СПб. : Юрид. центр Пресс», 2001. – С. 27–28.

¹⁵ Єсіпов В. В. Преступление и наказание в древнем праве / В. В. Єсіпов // Варшавские университетские известия. – Варшава, 1903. – С. 36–37.

зло, і тому, як зауважував О. Чебишев-Дмитрієв, звичайною назвою для злочину, як правило, була «лиха справа», а для злочинця – «лиха людина»¹⁶.

У кінці XV ст. Іван III поклав на громади право і безпосередній обов'язок переслідувати і судити лихих людей, татів, душогубців і розбійників. Так, за Судебником 1497 р. повальний обшук був першим актом слідства. У ст. 137 із цього приводу було зазначено: «А доведут на кого татьбу или разбой, или душегубство, или ябедничество, или иное какое лихое дело, и будет ведомой лихой, и боярину того велети казнити смертною казньою...»¹⁷.

У Судебнику 1589 р., як і в попередньому Судебнику 1550 р., не містилося поняття злочинного діяння, а також нічого не зазначалося про суб'єкт, що його вчинив. Однак із цих пам'яток вітчизняного права можна безперечно зробити висновок, що суб'єктом злочинного діяння визнавалася тільки фізична особа – людина. Разом із тим кримінальному праву, як зазначається в історичній та правовій літературі, відомий факт, коли в 1593 р. в Росії за державний злочин був засуджений церковний соборний дзвін, в який вдарили під час повстання народу у м. Угличі у зв'язку з убивством спадкоємця престолу малолітнього царевича Дмитра. Частину жителів Углича стратили, інших заслали до Сибіру. «Бунтівний дзвін» був покараний батою, у нього вирвали язик і урізали «вуха», а потім відправили на заслання в сибірське м. Тобольськ¹⁸.

У пам'ятках вітчизняного права, як відзначав М. С. Таганцев, не зустрічалися випадки судових процесів над тваринами, комахами, домашньою птицею, оскільки вони не були суб'єктами злочинів. Однак це явище було характерним для світських судів європейських держав XIV і XV століть. Так, нерідко зустрічалися випадки переслідування тварин, особливо биків і свиней, що заподіяли смерть людині. Таких тварин позбавляли життя за їх лють,

---

¹⁶ Есипов В. В. Преступление и наказание в древнем праве. – С. 174.

¹⁷ Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / [отв. ред. тома А. Д. Горский ; под общ. ред. О. И. Чистякова]. – М. : Юрид. лит., 1985. – Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства. – 1985. – С. 55.

¹⁸ Курс советского уголовного права : в 5-ти т. / [отв. ред.: Н. А. Беляев (т. 1–5), М. Д. Шаргородский (т. 1–3)]. – Л. : Ленинградский ун-т им. А. А. Жданова. – 1968–1971. – Т. 1. Часть общая. – 1968. – С. 359.

переважно через повішення. Основою подібних вироків слугувало канонічне право, постанова 21-ї глави Ісходу, за якою бика, який вбив людину, треба було побити камінням, а м'ясо його вважалося нечистим; подібне ж положення було запозичено грецькими законами Дракона і Солона. До компетенції судів духовних належали, в основному, інші випадки, коли тварина була джерелом суспільного лиха: тому в історії канонічного кримінального права мають місце процеси проти комах і тварин, що винищували посіви, жнива, виноградники. Перелякане населення вдавалося до духовенства, яке влаштувало формальні судилища проти порушників. Особливо чисельні були такі процеси в католицьких країнах. Покарання в цьому випадку мали, звичайно, нематеріальний характер: винні повинні були залишити місцевість, призналося їх відлучення й анафема і т. п. Окрему групу становили випадки, в яких тварина була не стільки винуватцем, скільки співучасником, і причому пасивним, – це так звані процеси про скотолозтво. Ще в книзі Левіт (глава XX, вірш 15) за такі дії необхідно було умертвляти людину разом із твариною. Ця практика перейшла у світське законодавство та збереглася до більш пізнього часу. Так, у Франції до половини XVIII ст. тварин навіть спалювали; пруське земське право 1795 р. визначало, що таких тварин потрібно вбивати або виганяти з країни. Майже до нового часу збереглися випадки страти биків, свиней і т. п. у Чорногорії; у Словенії вказують на страту свині ще в 1864 р. У Греції відбувалися процеси і проти неживих предметів, які заподіяли смерть людині¹⁹.

На противагу М. С. Таганцеву, Н. Д. Сергієвський описує випадок страти мавпи, що мав місце за царювання Михайла Федоровича. Тварина забігла до церкви і вчинила там безлад, за що за наказом патріарха була виведена на лобне місце і кат відтяв їй голову²⁰.

---

¹⁹ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая : лекции / Н. С. Таганцев. – Т. 1. – СПб. : Государственная типография, 1902. – С. 142.

²⁰ Сергиевский Н. Д. Русское уголовное право : пособие к лекциям. Часть Общая / Н. Д. Сергиевский. – СПб. : Типография Стасюлевича, 1913. – С. 63.

Зазначені випадки свідчать про те, що вітчизняне законодавство цих часів та практика його застосування мали розбіжності з приводу того, кого (або що) слід притягувати до відповідальності та карати.

Слід особливо відзначити, що за давньоруськими законами відповідальність за злочинне діяння несли не тільки особи, що його вчинили, а й члени їх сім'ї, село, громада і т. п. За «Руською правдою» потоку і розграбуванню піддавалася родина злочинця. У праві того часу існувала теорія передбачуваної винності, відповідно до якої широко застосовувався принцип групової або масової відповідальності, коли відповідальність, до смертної кари включно, застосовувалася до всіх без винятку осіб, які були під час вчинення злочину в цьому місці, будинку, селі і т. п. Якщо була доведена участь у злочині невідомого числа осіб, відповідальності підлягали не всі, а тільки деякі на вибір, за випадковим порядком. Наприклад, із дев'яти – десятий, що називалося особливою формою вибачення провини. На думку В. І. Жуковського, такі положення свідчать про те, що кримінальну відповідальність несли не тільки фізичні особи, а й юридичні в сучасному розумінні цього поняття²¹. Однак М. С. Таганцев зазначав, що в цих випадках йшлося не про відповідальність юридичних осіб, а про прояв винності натовпу, мас, тобто простої сукупності осіб фізичних, особлива форма колективної провини, різновид співучасті²².

На нашу думку, не можна однозначно вирішити, свідчать такі положення про кримінальну відповідальність юридичних осіб у сучасному розумінні цього слова або ж про співучасть у злочині. Для таких висновків у нас недостатньо інформації. Однак можна стверджувати про те, що мав місце факт колективної відповідальності і цей колектив людей був об'єднаний за певною ознакою (родинні стосунки, проживання в одній місцевості, перебування в одному будинку тощо).

---

²¹ Жуковский В. И. Субъект преступления в уголовном праве России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. – С. 19.

²² Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая : лекции. – С. 168.

Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність, ні в договорах руських князів IX ст., ні в «Руській правді», ні в Новгородській і Псковській судових грамотах, ні в судебниках Івана Васильовича та Івана IV, ні в первинному тексті Уложення Олексія Михайловича не згадується. Тільки в Новоуказні статті 1669 р. із градських законів було внесено положення: «аще отрок седми лет убьет, то не повинен есть смерти»²³.

Поняття осудності, як ознаки, від якої залежить визнання діяння кримінально караним, а особи – винною, ще не існувало. Законодавство стародавньої Русі не виключало можливість застосування кримінального покарання до душевнохворих. Хоча, варто відзначити, що процеси над ними проводилися вкрай рідко. Душевнохворі, які вчинили злочини, здебільшого поміщалися в монастирі. Це пояснюється тим, що в Росії юродиві, блаженні вважалися людьми святого життя. Вони приносили монастирям великий дохід, і тому церковники надавали їм притулок і захищали. Проте найбільш неспокійних душевнохворих, які вчинили тяжкі злочини, поміщали у в'язниці.

Уже в Судебнику 1550 р. з'явилося поняття спеціального суб'єкта – «лихих людей» (без законодавчого розтлумачення). За ст. 52 Судебника їх чекали найжорстокіші покарання і тортури. Навіть якщо вони витримували тортури і заперечували вину, їх кидали у в'язницю «до смерті», а майно йшло на погашення витрат і боргів. Але з прийняттям Соборного уложення 1649 р. поняття «лихої людини» опинилося на другому плані.

В Уложенні 1649 р. особливо злочинні дії вже були досить чітко класифіковані порівняно з попереднім законодавством, а вся система покарання детально опрацьована та містила в собі основний принцип – залякування. У такому законодавчому акті набуло подальшого розвитку й поняття злочинного діяння, під яким слід було розуміти будь-яку протидію царській волі, порушення приписів монарха та правопорядку, встановленого державою. Набагато чіткіше було проведено розмежування злочинного діяння та інших пра-

---

²³ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Часть Общая : лекции. – С. 212.

вопорушень. Однак про суб'єкт злочину практично нічого не зазначалося. Проте з тексту Уложення вбачається, що всі закріплені в ньому злочинні діяння могли бути вчинені тільки людиною. При цьому складно встановити вікові характеристики злочинця й ознаки, пов'язані з його осудністю. Отже, суб'єктом злочину визнавалася особа, яка вчинила передбачене законом злочинне діяння. Водночас при призначенні їй покарання враховувалися звання, до якого належав злочинець, чин, який він мав. А ось умисне вбивство тягло смертну кару незалежно від соціальної приналежності винного, бо воно завжди вважалося одним із найтяжчих злочинів. У гл. 21 ст. 72 указано: «А кого кто убьет с умышления, и сыщется про то допряма, что с умышления убил: и такова убийцу казнити смертию»²⁴. Про визнання суб'єктом злочину неживих предметів і тварин в Уложенні 1649 р. взагалі не зазначено, не було також ніяких відомостей в законі про вплив віку злочинця на кримінальну відповідальність.

Таким чином, з огляду на проведені дослідження можна дійти таких висновків.

1. У пам'ятках вітчизняного права у період X–XVII століть положень про суб'єкта злочину та його ознаки (осудність, вік) не існувало, однак аналіз вищезазначених джерел показує, що передбачені в них злочинні діяння могли бути вчинені лише фізичною особою (людиною). При цьому тварини та неживі предмети не визнавалися суб'єктами злочинів, хоча на практиці мали місце випадки притягнення їх до відповідальності. Для порівняння: відповідальність тварин, комах, птиці зустрічається в законодавстві європейських держав (Франції, Німеччини, Греції, Чорногорії, Словенії).

2. Давньоруськими законами також була передбачена групова або масова відповідальність, що може свідчити про прояв відповідальності юридичних осіб у сучасному розумінні цього слова. Крім того, у Судебнику 1550 р.

---

²⁴ Павлов В. Г. Суб'єкт преступления. – С. 27–28.

з'явилося поняття «лихих людей» (без законодавчого розтлумачення), що за сучасних умов визначається спеціальним суб'єктом.

3. Аналіз указанного періоду дає можливість стверджувати, що до XVII ст. було дуже мало інформації щодо суб'єкта злочину. Це свідчить про те, що розглянуті джерела значно не вплинули на розвиток відповідних положень вітчизняного кримінального права. Тому в подальшому законодавство поступово змінювалося шляхом вирішення багатьох важливих та необхідних питань щодо суб'єкта злочину.

Приходько Т. Н. Отражение субъекта преступления в памятниках Древнерусского государства X–XVII столетий

Статья посвящена анализу отдельных памятников Древнерусского государства X–XVII веков относительно положений о субъекте преступления. С этой целью исследованы тексты «Русской Правды», Новгородской (1471 г.) и Псковской (1397–1467 годы) судных грамот, Судебников 1497, 1550 и 1589 годов, Соборного Уложения 1649 г. Определено, что данные источники не содержали понятие субъекта преступления и его признаков. Из анализа этих памятников отечественного права можно сделать вывод, что субъектом преступного деяния было только физическое лицо – человек.

Ключевые слова: субъект преступления, памятники истории уголовного права, уголовная ответственность, физическое лицо, специальный субъект преступления.

Prikhodko T. N. The representation of criminal offender in the records of the Ancient state of IX–XVIII centuries

This article is dedicated to analysis of records of the Ancient state of IX–XVII centuries in part of provisions about criminal offender. For this aim the texts of «Ruska Pravda», Novgorod (1471) and Pskov (1397–1467) Judicial Charters, Sudebniks of 1497, 1550 and 1589, Soborne Ulozhennya of 1649 are studied. It was determined that these sources did not include the notion of the criminal offender and its characteristics. An analysis of these records of national law shows that the criminal offender was only an individual – a person.

Key words: offender, history records of criminal law, criminal liability, individual, special criminal offender.